

KUR'ÂN VE SÜNNET SEMPOZYUMU

1-2 KASIM 1997

Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı
Kocatepe Camii Konferans Salonu
Ankara

Rivayet Asrında Sünnet Kavramı

ABDULLAH AYDINLI

İnsanların birbirleriyle anlaşma vasıtalarının en mühimi olan diller, malum olduğu gibi kelimelerden oluşur. Kelimeler dillerin yapı taşları mesabesindedir. Diğer taraftan kelimeler herhangi bir şeyin, bir mananın, bir hareketin isimleridirler. Yüce Allah Hz. Adem'e bütün isimleri öğretmişti. Bu şekilde tek bir dille başlayan, aynı kelimeleri kullanan anlaşma macerası, zaman içinde gelişti, değişti ve Allah'ın ayetlerinden biri olarak farklı diller oluştu. Ama bu diller de yine kelimelerden oluşur. Şu halde denebilir ki, dil, kelimeleri kullanma sanatıdır. Bunun için kelimeler, kelimelerin kullanılışı ve onlara yüklenen manalar hep önemli olmuştur. Yüce Allah, müslümanların kullandığı kelimelere müdahale bile etmiştir.¹ Bu vakıa, meselenin önemini göstermeye yeter. Bu işin farkında olanlar tarih boyunca, hep kelimelerle uğraşmışlardır. Olumlu ya da olumsuz hedeflerine, ıslah yahut ifsad gayelerine varmada kelimelerden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Yahudilerin belirgin vasıflarından biri "kelimeleri yerlerinden değiştirmeleri"²dir. İslâmiyet eski kelimelere yeni muhtevalar kazandırmış, yeni deyimler geliştirmiştir. Son asrın ifsadcıları da bu realiteyi kullanmayı denemiş ve birçok kelimenin içini boşaltarak kendi arzuları doğrultusunda yeni anlamlarla doldurmuşlardır.

Kelimelerin bu önemi, bir bakıma onlara daha fazla ve daha özel anlamların yüklenmesi demek olan ıstılahlarda daha da artar. Bu sefer kelimeler sözü uzatmamak ve özel olarak anlaşmayı sağlamak maksadıyla kullanılmaktadırlar. İstilahî manalar kazanmış olan kelimelerin muhtevaları ise kullanan şahsa, kullanılan ilim dalına ve kullanılma zamanına göre farklılıklar arzederler. Şu örneklerde bunu görmek mümkündür. "İki şeyh", "iki hoca" demek olan *şeyhan* kelimesi ıstılahda hadisciler arasında Buharî ve Müslim'i, tarihçiler arasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i

¹ Bakara/104

² Mâide/13

ifade eder. *Maktû'* kelimesini ıstılah olarak Şafî, senesinde ravi düşmüş bulunan hadis yani *munkatı'* hadis manasına, diğer alimler tabiinin söz ve işini bildiren haber yani *maktû'* manasına kullanırlar. *Lâ Yesihh* tabirinin ıstılahî manası, zaif raviler ve mevzû hadislerle ilgili kitaplarda ayrı, ah-kâm hadisleriyle ilgili kitaplarda ayrıdır. *Fihî Nazar* ıstılahını Buharî başka manaya kullanır, diğer hadisciler başka manaya. Bu sebeble ıstılahlaşan kelimelere yüklenen manayı veya manaları tesbit etmek, belirlemek ilave bir önem arzeder.

Bu durumu, temel İslâmî ıstılahlardan biri olan *Sünnet* kavramında da görmek mümkündür. Bunun için, Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'-in (sav) sözlerinde yer alan bu kelimenin, rivayet asrı dediğimiz ilk üç asırda kullanıldığı ve kazandığı manaları tesbit etmek gerekir. Meselenin güncel bir önemi de vardır. Zira bu, bilhassa son asırda, muhtelif kesimlerin adeta zihin jimnastiklerinin ağırlıklı bir konusu olmuştur. Kelime, klasik tariflerinin yanında, yeni sosyal bilimlerin verileri ve metodları doğrultusunda da değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve dikkat çekici açıklamalara kavuşturulmuştur. Bu cümleden olarak mesela bir şeyin bir-iki defa yapılmakla *sünnet* olamayacağı söylenmiştir: "...İşin doğrusu şu ki, Hatemü'l-Enbiya Muhammed Mustafa'nın yaptığı her şey "uyulması gerekli bir model" olamaz. Kaldı ki, öyle bir iki kez yapılan her şey de hemen "sünnet" haline gelmez."³ Bu demektir ki, Hz. Peygamber'in (sav) bir defa yapmış olduğu hac ibadetinde *sünnet* denilecek bir şey yoktur.

Ele alınan konunun etkisiyle yanlış genellemeler de sıkça görülen bir durumdur. Buna örnek olarak şu haberlerin değerlendirilmesini verebiliriz. Ahmed b. Hanbel'in, kendisine: "Allah seni İslâm üzere diriltsin!" diyen birine: "ve Sünnet üzere!" karşılığını verdiği, duasında: "Allah'ım, bize son nefesimizi İslâm ve Sünnet üzere vermeyi nasib et!" dediği nakledilir. Bu haberler, "İslâm" ile "Sünnet" in aynı manada kullanılmasına örnek sayılmıştır.⁴ Bazı alimlerin İslâm'ı sünnetle, sünneti İslâm'la özdeşleştiren sözleri bulunmasına rağmen mezkur haberleri böyle değerlendirmek mümkün değildir.

³ Ahsen, "Mevlana Mevdudi'nin...", Türkçesi: M. E. Kılıç, *Aylık Dergi*, 58-60/83 (Derginin dipnotunda)

⁴ Kırbaçoğlu, "Ehlu's-Sunne" Kavramı..., *İslâmî Araştırmalar*, sayı 1, Temmuz 1986, s. 76.

Bunun yanında *vaz'î sünnet*, *yaşayan sünnet* gibi, konunun bir yönüyle ilintili olan ama kapsamı geniş tutulan yeni tabirlerle de karşılaşılır. Bunlar özellikle yeni sosyal bilimler açısından cazib gelen yaklaşımlardır. Ancak bunların vâkıyla ilgisi ne kadardır? Kanaatimize göre İslâm tarihinin sonraki bütün zamanlarını etkileyen ve bütün mezheb, fırka ve meşreblerin neşv ü nemâ bulduğu asırlar olan ilk üç asırda *sünnet* kelimesinin muhtevasını belirlemek için, mümkün olduğu kadar içinde yaşadığımız kültürel ortamın etkilerinden kurtulmaya çalışarak ilgili haberleri kendi şartları içinde anlamaya çalışmak gerekir.

Böyle bir anlayışla ilgili haberleri değerlendirdiğimizde *sünnet*'in bu dönemde yerine ve kullanan şahsa temayülüne bağlı olarak başlıca şu manalarda kullanıldığını tesbit edebilmekteyiz:

1-Hz. Peygamber'in Kur'ânî bir emri uygulaması:

Abdullah b. Mes'ud'un şöyle bir sözü var: Yarın (kıyamet günü) Allah'a müslüman olarak mülaki olmak kimi sevindirirse şu beş vakit namaza, bunlara çağrıldıkları yerde devam etsin. Çünkü Allah Peygamber'ine (sav) hidayet sünnetlerini (*sünenu'l-hüdâyı*) meşru kıldı. Bunlar da hidayet sünnetlerindedirler. Şayet siz namazlarınızı, şu geride kalanın evinde kıldığı gibi, evlerinizde kılırsanız Peygamberinizin sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkiderseniz sapıtmış olursunuz.⁵ Burada yüce Allah'ın namaz emri ve bunun uygulanışı "hidayet sünneti" olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber burada namazın camilerde cemaatle kılınışı da sözkonusu edilmiş olabilir.⁶

2-Hz. Peygamber'in (sav) her türlü uygulaması, söz ve fiili:

Bu manadaki sünnetin aslı Kur'ân'da sarahaten bulunabileceği gibi bulunmayabilir de. Kur'ân'la birlikte zikredilen sünnet kelimesi bu manaya olmalıdır.

Bu konuda zaman zaman çok şekli anlayışlar sözkonusu olabilmektedir.

⁵ Müslim, *Mesâcid*, 257; Nesâî, *İmâmet*, 50 (2/108).

⁶ Bkz. es-Sindî, *Hâşiye ale'n-Nesâî*, 2/108-109.

Ayakta bevl ve Herat'luların bunu "bu sünneti yaşatmak için" senede bir uygulaması⁷

İmam Şafî'nin bir muhalifiyle muhayyel bir konuşması şöyledir: "Biri dese ki: "Öyleyse bana, Ömer'in bir şey yaptığını, sonra Rasulullah'dan gelen bir haber sebebiyle başka bir şeye yöneldiğini göster!" Ben de: "Eğer onu sana bulursam (ne olacak?)" derim. O da şöyle der: "Bunu bana bulman iki husus için delil olur. Bunlardan biri, Ömer'in bazan bir *sünnet* bulunmadığında kendi görüşüyle söz söylediği hususu, diğeri *sünnet* bulunduğu kendi başına yaptığını terketmenin vacip olduğu hususudur..."⁸

İbn Ebî Ya'lâ, Ahmed b. Hanbel'in hadiste ve sünnette imam olduğunu belirten bir sözü şöyle izah eder: "(Çünkü o) Allah'ın Kitabı'nı desteklemiş, Rasulullah'ın (sav) sünneti için diremiştir."⁹

Ebû Hâtîm İbn Hıbbân *et-Tekasîm*'inde şöyle demiştir: "İnsanın kıldığı dört rekatta Hz. Peygamber'den (sav) gelen 600 sünnet vardır. Biz bunları ayrıntılarıyla Sıfatu's-Salât Kitabı'nda kaydettik".¹⁰

el-Cüneyd şöyle demiştir: Bu ilmimiz Kitab ve sünnetle mukayyedir. Bunun için kim Kur'ân'ı okumamış, hadisi yazmamışsa onun ilmimiz hakkında konuşması doğru olmaz.¹¹ Cüneyd'in bu sözünden, *sünnetin hadisler* vasıtasıyla öğrenilebileceğine bir işaret vardır.

Ebû Osman el-Hîrî: Kim kendisine söz ve fiil olarak sünneti âmir kılarlsa hikmetle konuşur, kim de kendisine hevayı âmir kılarlsa bid'atla konuşur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: "Eğer ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz".¹²

İbrahim'den şöyle dediği rivayet nakledilir: "Abdullah b. Mes'ud'un talebe-arkadaşları halka Kur'ân'ı okuturlar, sünneti öğretirlerdi".¹³

⁷ es-Suyutî, *Zehru'r-Ruba*, 1/20. İbn Ömer de sözkonusu bevlın yapıldığı çöplüğe gelir, ayakta bevl edermiş (eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, 1/107).

⁸ eş-Şafî, *er-Risâle*, s. 425.

⁹ İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakatu'l-Hanâbile*, 1/12-13.

¹⁰ el-Kettânî, *er-Risâletu'l-Mustetrafe*, s. 47.

¹¹ es-Sübkî, *Tabakat*, 2/273-274.

¹² Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/244.

¹³ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâm*, 4/57, 65.

3-Hz. Peygamber'den (sav) sahih muttasıl senedle gelen hadis:
Bu görüş İmam Şafî' den nakledilir.¹⁴

4-Dinin esaslarına uygun olan, onlardan çıkarılan, dinen mübah olan uygulama ve iş, özellikle de inanç (*Bidat* karşıtı):

Abdullah b. Mes'ud'un bir sözünde geçen "sünnet talâkı", yapan kim-
senin sevap kazanacağı talâk değil, ihtiyaç duyan için mübah olan talak
manasınadır.¹⁵

Selef'den bazısının sözü: Hiçbir gün yoktur ki onda bir sünnet ölmüş,
bir bidat dirilmiş olmasın.¹⁶

"Böylece Ali ve İbn Abbas'dan (ra) zındıkların öldürülmesi konusunda
sünnet geçmiştir. Çünkü bu onlara göre küfürdür ve zındıklar onların na-
zarında Allah'ın dinini değiştirenlerdendirler. Bu iki sahâbi bu konuda Ra-
sulullah'ın (sav) sözünü yorumlamışlardır".¹⁷

Hiz. Peygamber'in (sav) hangi durumlarda şuf'a hükmettiğini belir-
ten bir hadisten sonra İmam Malik şöyle der: Bizde hakkında hiçbir ihtilaf
bulunmayan sünnet bu (hadise) göredir/dayanır".¹⁸

Mulâanede bulunan bir karı-kocanın mulâane sonunda boşanmış ola-
caklarını ifade eden bir hadisin naklinden sonra İbn Şihab ez-Zühri şöyle
 demiştir: "Bu (boşanmış olma durumu) ondan sonra lianda bulunanların
sünneti oldu".¹⁹

Bazı alimler hakkında söylenen; "Sünnette imamdır.", "Sahib-i sün-
nettir." gibi sözlerde geçen sünnet kelimesi de, hem amelle hem de inanç-
la ilgili olabilen bid'atın zıddı manasına anlaşılmalıdır.

Yahya b. Maîn: "Ebû Yusuf sahib-i hadîs ve sahib-i sünnettir".²⁰

Ahmed b. Hanbel: "İbrahim en-Nehâf sahib-i sünnet bir hafız idi".²¹

¹⁴ Bkz. ed-Dihlevî, *el-İnsaf*, s. 80.

¹⁵ Bkz. es-Sindî, *Hâşiye ale'n-Nesâi*, 6/140.

¹⁶ es-Sâğânî, *Mevzuat*, s. 26.

¹⁷ ed-Dârimî, *er-Redd ale'l-Cehmiyye*, s. 347, 352.

¹⁸ Mâlik, *Muvatta*, Şuf'a, 2/192 (*Tenvîru'l-Havâlik* le birlikte).

¹⁹ Mâlik, *Muvatta*, Talak, 2/90 (*Tenvîru'l-Havâlik* le birlikte).

²⁰ ez-Zehbî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, 1/293.

²¹ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâm*, 4/529.

İbn Mehdî: “Sufyân es-Servî hadiste imam, sünnette imam değildir. el-Evzâî sünnette imam, hadiste imam değildir. Malik b. Enes ise ikisinde de imamdır.²² İbnu’s-Salâh da bu sözdeki sünnetin bid’atın manasına olduğuna ifade eder.²³

Ahmed b. Hanbel ihramda iken ölen bir kimse ile ilgili bir hadis hakkında şöyle demiştir: “Bu hadiste beş sünnet vardır”.²⁴

Bu maddede sözkonusu edilen “uygulama”, ilk nesillerde süregelen bir uygulama da olabilir. Ancak bunun “Peygamber sünneti” gibi *normatif* bir değeri yoktur ve bu manadaki sünneti, “Peygamber sünneti” olarak adlandırmak doğru değildir²⁵. Ayrıca bahsi geçen bu “uygulama”nın, Fazlurrahman’ın “yaşayan sünnet” kavramına benzer bir muhtevası bulunsa da, onun anladığı gibi, bunun, önce “Peygamber’in sünneti”ne, müteâkiben de Peygamber hadisine dönüşme şeklinde bir gelişmesi sözkonusu değildir. Böyle bir şey, her ne kadar “yaşayan sünnet”, “Nebevi sünnetin gelişen yorumu ve formülasyonu” olarak anlaşılabilir da²⁶, netice itibarıyla “uydurma” hadisesinden başka bir şey olmaz. Kaldı ki ilk asırlarda “sünnet”in her zaman “Nebevi sünnetin gelişen yorumu” olmadığını gösteren pek çok örnek vardır. Sindî, buradan hareketle Hz. Peygamber’in sünnetinin hadislerden öğrenilmesinin uygun olacağını söylemiştir²⁷

5-Hz. Peygamber ve sahabenin uygulamaları, söz ve işleri:
ez-Zühri’nin sahabelerden gelenleri de sünnet diyerek yazması²⁸.

İbn Abbas’ın; “İbnu’z-Zübeyr sünnete isabet etmiştir” sözünü İbn Huzeyme şöyle açıklar: “Bu sözünde onun Hz. Peygamber’in (sav) sünnetini kasdetmiş olması muhtemeldir. Onun Ebu Bekr’in veya Ömer’in yahut Osman’ın ya da Ali’nin sünnetini kasdetmiş olması da caizdir²⁹.”

²² es-Suyûtî, *Tenvîru’l-Havâlik*, 1/3. Diğer birkaç örnek için bkz. ez-Zehabî, *Mizânü’l-İtidâl*, 3/139; el-İclî, *es-Sikât*, 8/317, 321; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 3/20; 5/47; 13/146; ez-Zehabî, *Siyeru A’lâm*, 5/56, 10/490.

²³ İbnu’s-Salâh, *Fetâva*, s. 36.

²⁴ Ebû Davud, *Cenâiz*, 80 (3/219).

²⁵ Bkz. Ünal, “Fazlurrahman’ın Sünnet Anlayışı”, *İslâmî Araştırmalar*, s. 286.

²⁶ Ünal, *a. g. m.*, s. 293.

²⁷ es-Sindî, *Haşiye ale’n-Nesâi*, 1/.

²⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 13/82-83.

²⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/360.

İmam Ahmed'den şöyle dediği rivayet edilir: "Hulefâ-i Raşîdîn'den gelenler sünnettendir. Onların dışındaki sahabeden gelenlere sünnet diyenleri de reddetmem."³⁰

İmam Ahmed'in bir başka sözü şöyledir: "Âlî isnadın peşine düşmek, geçmişlerimizden gelen bir sünnettir. Çünkü Abdullah'ın talebe-arkadaşları Kufe'den Medine'ye gelir, Ömer'den (muhtelif bilgiler) öğrenir, (hadis) sema ederlerdi."³¹

İbnu'l-Mukaffa' şöyle der: "Onlardan sünnete bağlılığın gerekli olduğunu iddia eden kimseye gelince o sünnet olmayan şeyi sünnet sayar ve bununla, sünnet olduğunu söylediği şey hakkında bir delil olmaksızın kan dökmeye kadar varır. Bunun mahiyeti kendisine sorulduğunda da: "Bu konuda Rasulullah zamanında veya ondan sonra hidayet imamları döneminde kan akıtılmıştı" diyemez. Ona: "Bu iddia ettiğiniz sünnete göre hangi kan akıtıldı?" denildiğinde ise şöyle derler: "Bunu Abdülmelik b. Mervan veya şu emirlerden bir emir yaptı"³². Bu haberden, sünnetin, Hulefâ-i Raşîdînden sonraki halifelerin uygulamaları hakkında kullanılmasının tasvib edilmediği anlaşılmaktadır.

6-Genel Manada örf, âdet:

İmam Malik: "Acemlerin sünnetini ortadan kaldırın, Arabların sünnetlerini ihya edin"³³ demiştir.

Bazı kimseler Şurayh'a dava için gelmişlerdi de birisi: "Bu *bizim* aramızdaki bir sünnettir" demiş, Şurayh da: "Hayır o *sizin* aramızdaki sünnetinizdir" karşılığını vermişti³⁴.

Sünnetin bir manasının da, "Hz. Peygamber'in sünneti"yle bir ilgisinin olmadığı açıktır. Bu sebeple Schacht'ın "yaşayan gelenek" kavramı da bununla uyuşmaz.

Bu çerçevede, Sünnetin bu manalarının tefriki, siyak ve sibaka göre mümkün olmaktadır. Sahabe ve tabiûnun sünnet kelimesini mutlak olarak

³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 28/54.

³¹ el-Hatîb, *el-Cami li-Ahlâk*, 1/123.

³² İbnu'l-Mukaffa', *Âsâru İbnu'l-Mukaffa'* (Beyrut 1966), s. 349'dan naklen: el-A'zamî, *İslâm Fıkhi ve Sünnet*, s. 59.

³³ el-Kayravanî, *el-Cami*, s. 222 (*Terribu'l-Medarik*, 1/210'dan naklen dipnotunda).

³⁴ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, 4/104.

98/Kur'an ve Sünnet Sempozyumu

kullandıklarında ne kastedtikleri ise tartışılan bir konudur. Ancak bu durumda ekseriya Hz. Peygamber'in sünnetini kastedtikleri söylenmektedir.³⁵ Sünnetin zikredilen bu manaları, sonraki dönemlerde belirginleşecek olan muhtelif ilim dallarının birbirinden az çok farklı olan "sünnet" anlayışlarının çekirdeğini oluşturmuştur.

³⁵ Bu konuda bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 45; es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, 1/28 vd.; es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/188 vd.; el-Leknevî, *Zaferu'l-Emânî*, s. 213 vd.